

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filosofická

Vztah filosofie a theologie v díle J. A. Komenského

Kristýna Myšáková

Bakalářská práce

2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna Myšáková**
Osobní číslo: **H14115**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Vztah filosofie a theologie v díle J. A. Komenského**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Pro Komenského je příznačná blízkost filosofického a theologického aspektu. Bakalářská práce bude analyzovat vztah filosofie a theologie v Komenského pansofickém a všenápravném období. Postupně se zaměří na tyto tematické okruhy: vztah filosofie a theologie v raných pansofických dílech Komenského Předchůdce vševědy a Objasnění pansofických pokusů (koncepte tří knih Božích); vztah filosofie a theologie v Obecné poradě o nápravě věcí lidských (ontotrinitární východisko, sesterský vztah filosofie a theologie). Cílem práce je představit Komenského řešení vztahu filosofie a theologie jako součást jeho integrálního myslitelství a jako originální pokus o překonání jak jednostranného racionalismu, tak i jednostranného fideismu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Věra Schifferová, CSc.

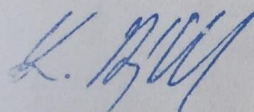
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2016

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2017

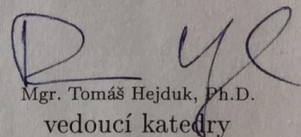

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 94

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

J. A. Komenský, Vybrané spisy, sv. V, Výbor ze spisů o filosofii a přírodě (přípr. a z lat. originálů přel. kol. za red. Josefa Váni, který také naps. úvod a Jaromíra Červenky). V Praze : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 503 s.

J. A. Komenský, Obecná porada o nápravě věcí lidských, 1. vydání Praha: Svoboda, 1992. 3 svazky (565 + 501 + 595 s.)

J. A. Komenský, Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů, přeložila, komentovala a předmluvu napsala M. Klosová, Praha (Academia) 2010.

M. Klosová, Pansophiae prodromus a Broniewského kritika Komenského názorů, in: B. Sitarska, R. Mnich (eds.), Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku: J. A. Komenský im Kontext der Europaeischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhunderts, Siedlce (Wydawnictwo Akademii Podlaskiej) 2010.

J. Patočka, Komeniologické studie I-III, Praha (Oikoymenh) 1997-2003, Sebrané spisy J. Patočky, sv. 9-11

E. Schadel, Sehendes Herz (cor oculatum) zu einem Emblem des späten Comenius. Prämodernes Seinsverständnis als Impuls für integral konzipierte Postmoderne. Mit einem Vorwort von Werner Korthaase, Frankfurt am Main/Berlin/Bruxelles/New York/Oxford/Wien (Peter Lang) 2003. Schriften zur Triadik und Ontodynamik, Bd. 21.

V. Schifferová, Ke vztahu filosofie a theologie u Jana Amose Komenského. In Náboženství a věda. Bubík, T. Prázný, A. Hoffmann, H. (eds.). Pardubice, 2006, p. 240246. ISBN 80-7194-876-4.

V. Soudilová, K teologickoetickému aspektu Komenského irénismu. Studia Comeniana et Historica, 24 (1994), p. 2529.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne:

.....

Kristýna Myšáková

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda vyjádřila svůj upřímný dík vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Věře Schifferové, CSc. za její ochotu, laskavost, cenné rady a věcné připomínky, které mi velmi pomohly tuto práci zkompletovat.

Poděkování patří také mé rodině a všem lidem, kteří mne v době celého studia provázeli a podporovali ve všech ohledech.

ANOTACE

Bakalářská práce poukazuje na velmi blízký vztah filosofie a theologie v Komenského dílech. Zaměřuje se na vztah těchto dvou disciplín v období pansofickém a všenápravném. Pro Komenského je velmi příznačný biblismus; Bible je pro něho pramenem filosofických myšlenek. Komenský filosofii a teologii považoval za nerozlučitelné, což je známkou jeho příznačného smyslu pro zachování celistvosti.

Práce se nejprve zaměřuje na myšlenku tří knih Božích v Komenského pansofických pokusech, což jsou *kniha svědomí, kniha přírody a kniha Písma*, které zde nalézáme v různých variacích. Pojednáno je též o třech „věcech lidských“, jimiž jsou *filosofie, theologie a politika*, a o jejich vzájemném vztahu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Komenský, filosofie, theologie, politika, Bůh, celistvost

TITLE

Relation between philosophy and theology in the work of Comenius

ANNOTATION

This bachelor thesis shows the close relation of philosophy and theology in the work of Comenius. It focuses on the relation of these two disciplines in the pansophic period and the period of panorthosia. Biblicism is very important for Comenius; the source of most of his philosophical ideas was the Bible. For Comenius philosophy and theology were inseparable, this indicates his distinctive sense of maintaining the concept of integrity.

First of all, the thesis deals with an idea of the „Three God’s Books“ in pansophic efforts of Comenius, these are the „Book of Conscience“, „Book of Nature“ and the „Book of Scripture“. These „Three Books of God“ are mentioned in many different variations in his work. The thesis also discusses the three „human affairs“. These human affairs include philosophy, theology and politics and their relation are mentioned in the thesis too.

KEYWORDS

Comenius, philosophy, theology, politics, God, integrity

OBSAH

Úvod	10
1 Počátky vztahu filosofie a theologie u J. A. Komenského	12
1.1 Bible jako základ všeho	12
1.2 Vztah filosofie a theologie v Přehledu fyziky	13
2 Pansofická kniha	13
2.1 Proč napsat pansofickou knihu?	13
2.2 Zveřejnění nákresu pansofické knihy	14
2.3 Kritika pansofického díla.....	15
2.4 Obhajoba díla.....	16
3 Sloučení filosofie a theologie v jeden celek.....	17
4 Tři knihy Boží	19
4.1 Kniha svědomí, kniha přírody, kniha Písma	19
4.2 Boží knihy v Obecné poradě o nápravě věcí lidských	20
4.3 Reformace vzdělání pomocí tří knih Božích	22
5 Bůh jako nejvyšší autorita.....	22
6 Škola Boží moudrosti v Cestě světla.....	24
7 Obecná porada o nápravě věcí lidských.....	25
7.1 Tři věci lidské	25
7.2 Pokaženost a náprava věcí lidských s pomocí Boží.....	26
7.3 Sesterský vztah filosofie, theologie a politiky.....	30
8 Komenského emanační schéma	31
8.1 Co je emanační schéma?.....	31
8.2 Pansofické světy	31
Závěr.....	34
Bibliografie.....	36

Úvod

Komenský byl v blízkém kontaktu s Bibli již od raného dětství a tato posvátná kniha a její formulace v něm byly hluboce zakořeněné, což jistě přispělo k tomu, že Písmo považuje i za zdroj svých filosofických myšlenek. Na Komenského měl také velký vliv jeho učitel z herborské akademie – Johann Heinrich Alsted, od něhož Komenský převzal myšlenku, že z Bible lze čerpat základ pro všechny filosofické disciplíny. Komenský byl stejně tak jako Alsted stoupencem mosaické filosofie, která požadovala, aby veškeré vědění bylo čerpáno právě z Bible.

V pansofickém období u Komenského vysvítá požadavek, aby se filosofie a theologie sloučily v jeden celek. Komenský se tak chce vyhnout jak jednostrannému racionalismu, tak i jednostrannému fideismu. Za doby Komenského života bylo naprosto běžné, že se každý věnoval určitému oboru a nehleděl na obory ostatní. Pro Komenského, jakožto myslitele celku, bylo toto počínání nepřipustné a troufalé, a proto se filosofii a theologii snaží skloubit do jednoho celku, aby ukázal, nejenom že je to možné, ba dokonce, že je to žádoucí. První zmínky o spojení těchto oborů zaznívají již v *Přehledu fyziky*¹.

Téma pansofické knihy, v níž má veškeré vědění pocházet z Boží knihy, Komenský rozpracovává v raném pansofickém spisu *Předehra pansofie*.² Poté, co jeho dílo bylo vydáno, se spustila lavina bouřlivých, i negativních reakcí. Bylo mu vytýkáno, že směšuje věci lidské s věcmi božskými. Jelikož Komenský byl v této době rektorem gymnázia v polském Lešně, byl tento jeho názor považován za nebezpečný, a vznikly obavy, aby mládež nevedl nesprávným směrem.

V pansofických knihách se dozvídáme o třech Božích knihách, kterými jsou kniha svědomí, přírody a Písma. Komenský si jako triadik ve vytváření různých triád liboval. Trias Božích knih velmi často upravoval a knihám dával jiné a nové názvy.

¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Přehled fyziky*, in: Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 5, Výbor ze spisů o filosofii a přírodě. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, s. 81-182.

² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Předehra pansofie, Objasnění pansofických pokusů*. Přeložila M. Klosová. Praha: Academia, 2010; lat. orig. *Pansophiae praeludium. Conatum pansophicorum dilucidatio*, in: Dílo Jana Amose Komenského. Svazek 15/II, Praha: Academia, 1989, s. 7-79.

Myšlenku tří knih Božích využil i ve svém díle *Cesta světla*³, kde rozpracoval ideu školy Boží moudrosti, která zahrnuje tři stupně, jimiž jsou *fyzika, metafyzika a hyperfyzika*.

Myšlenka tří knih Božích se objevuje i ve spisu *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Obecná porada o nápravě věcí lidských)*.⁴ Komenský je tu nazývá Božími svícemi nebo také říčkami. Boží svíce se mají spojit ve všemohoucí Boží světlo a říčky se mají slévat do jedné mohutné řeky, která pročistí všechny lidské omyly a zbyde nám jen čistá a zářivá Boží pravda. V *Obecné poradě* Komenský upozorňuje na tři základní lidské věci: *filosofii, theologii a politiku*. Jelikož nám jsou tyto tři věci dány od Boha, měli bychom si jich patřičně vážit a zacházet s nimi tak, jak si Bůh přeje. Vztah věcí lidských má být sesterský, žádná nemá být nadřazena. Komenský žádá, aby byly svedeny do jednoho harmonického celku.

Poslední kapitola práce se zabývá Komenského emanačním schématem, které částečně převzal z novoplatonismu. Komenský se v něm nezaměřuje pouze na úpadek člověka a odloučení člověka od Boha, ale i na jeho vymanění se z prvotního hříchu. Komenský ve své *Pansofii*⁵ z hlediska emanačního schématu vykresluje osm pansofických světů, které jsou pro jeho pojetí vztahu filosofie a theologie rovněž důležité, neboť jsou metafyzickou paralelou křesťanské nauky o pádu a vykoupení.

³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla dosud vyhledaná a i nadále vyhledávaná to jest promyšlené pátrání jak v blížícím se soumraku světa úspěšně šířit světlo rozumu, moudrost, po všech myslích všech lidí a po všech národech*. Praha: SPN, 1961.

⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Svazek I-III. Praha: Svoboda, 1992; lat. orig. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Svazek I-II. Praha: Academia, 1966.

⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Pansofie*. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I. Praha: Svoboda, 1992.

1 Počátky vztahu filosofie a theologie u J. A. Komenského

1.1 Bible jako základ všeho

Komenský vyrůstal v prostředí jednoty bratrské, v němž Bible byla tou nejvyšší autoritou nejen v záležitostech náboženských, ale i v otázkách praktického života. Na jeho pozdější řešení vztahu filosofie a theologie měl velký vliv jeho herbornský učitel Johann Heinrich Alsted, jenž byl stoupencem tradicionalistického směru mosaické filosofie. V jeho stopách se také Komenský stal jedním z představitelů tohoto raně novověkého filosofického proudu, který dostal název podle starozákonní knihy Mojžíšovy.

Alsted požadoval, aby na biblických základech byly vystavěny veškeré obory filosofie.⁶ Na to také poukazuje S. Sousedík: „Alsted [...] vyslovil požadavek, aby na biblickém základu byla vybudována nejen „fyzika“, nýbrž vůbec všechny filosofické disciplíny.“⁷ Tento Alstedův požadavek se Komenskému velmi zalíbil. Komenský za základ svého učení považuje Bibli, a v záplavě nových idejí své doby jistě nechce tuto pro něho pevnou půdu pod nohama ztratit.⁸ Stanislav Sousedík upozorňuje, že „z toho důvodu se Komenský přiklání k tehdy modernímu směru mosaické filosofie, v jejímž smyslu chce podřídít všechno lidské vědění bibli.“⁹ Biblismem je ovlivněna celá řada Komenského děl, a to zejména Komenského *Fyzika*¹⁰, *Dodatky k Fyzice*¹¹, *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*¹², a v neposlední řadě také jeho pansofické pokusy.¹³ O mosaické filosofii a jejím vlivu na Komenského díla se zmiňuje i Petr Pavlas v monografii *Trinus liber Dei*: „Komenský je zastáncem tzv. mosaické fyziky

⁶ KLOSOVÁ, M., *O Předeře pansofie a jejím Objasnění*. In: KOMENSKÝ, J. A. Předehera pansofie. Objasnění pansofických pokusů, op. cit., str. 22.

⁷ SOUSEDÍK, S., *Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby*. In: *Studia Comeniana et historica*, číslo 8-9, ročník IV. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1974., str. 22-23.

⁸ Tamtéž, str. 27.

⁹ Tamtéž, str. 27.

¹⁰ KOMENSKÝ, J. A., *Přehled fyziky: Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*. In: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*, svazek V. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, str. 71-182; lat. orig. *Physicae synopsis*, in: *Dílo Jana Amose Komenského*. Svazek 12. Praha: Academia, 1978, str. 71-175.

¹¹ KOMENSKÝ, J. A., *Ad Physicam addenda*. In: *Dílo Jana Amose Komenského*. Svazek 12. Praha: Academia, 1978, str. 177-211.

¹² KOMENSKÝ, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských (lat. De rerum humanarum emendatione consultatio catholica)*. 3 svazky. Praha: Svoboda, 1992.

¹³ Srv. SOUSEDÍK, S., *Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby*, op. cit., str. 21.

a Písmo považuje za autoritu, kterou lze argumentovat i v přírodovědeckých otázkách. [...] knihu přírody a Písmo činí přinejmenším rovnocennými zdroji poznání.“¹⁴

1.2 Vztah filosofie a theologie v Přehledu fyziky

Názor na vztah filosofie a theologie Komenský výslovně formuloval v učebnici přírodní filosofie, kterou napsal pro žáky lešenského gymnázia, kde vyučoval a kde od roku 1628 působil jako rektor. Kniha dostala název *Synopsis physicae (Přehled fyziky)*. Komenský tu pojednává o principech poznání, smyslech, rozumu a božském zjevení, jež nám pomáhají pravdivě zkoumat celý svět. Komenský zde píše: „Byl jsem totiž úplně přesvědčen o trojici principů již z boží Genese...“¹⁵ Jelikož se v Genesi vyskytují věci ve trojicích, musí tomu tak podle Komenského být i v našem lidském světě. V *Přehledu fyziky* Komenský obhajuje názor, že Písmo je součástí nejenom věcí božských, ale také věcí lidských, a že „je vskutku nevyčerpatelným zdrojem vší moudrosti.“¹⁶ Dále Komenský píše: „Necht' tedy platí zásada, že filosofie bez božího zjevení je kusá.“¹⁷ Na tento výrok upozorňuje také V. Schifferová, která dodává, že „filosofii je podle Komenského třeba opravit a zdokonalit, aby všechno, cokoli je a cokoli se děje, uváděla v harmonickou soustavu na základě ‚trojího oka‘, ‚tří divadel věcí‘ [...] – smyslů, rozumu a Písma.“¹⁸ Skutečná moudrost se totiž podle názoru Komenského skrývá právě a pouze v trojjediném Bohu.

2 Pansofická kniha

2.1 Proč napsat pansofickou knihu?

Komenský věřil, že bez Boha nejsou lidé schopni dosáhnout opravdové moudrosti. To platí nejen pro tehdejší theology, ale i pro filosofy, učitele a nejrůznější učence, kteří jsou uzavřeni pouze do svého vědního oboru a nemají před očima celek. Pro Komenského, který je myslitelem celku, je takovéto počínání velmi špatné a velmi

¹⁴ PAVLAS, P., *Trinus liber Dei*, 2. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015., str. 57.

¹⁵ Tamtéž, str. 85.

¹⁶ Tamtéž, str. 87.

¹⁷ Tamtéž, str. 88.

¹⁸ SCHIFFEROVÁ, V., *Ke vztahu filosofie a theologie u Jana Amose Komenského*. In: Náboženství a věda. Bubík, T., Prázný, A., Hoffmann, H. (eds.). Pardubice, 2006., str. 240.

nesrozumitelné. Pro něho je totiž důležitý i důraz na celistvost, který se projevuje i při vytváření pansofické knihy. Proto se snaží těmto učencům dát návod, podle něhož by bylo lze poznat veškerenstvo, aby již svět nebyl zahalen ve stínu nepravdy. Chtěl ukázat, že jediná cesta k pravému poznání vede vpuštěním božího světla do veškerých vědních oborů.

Podle Komenského je spojení filosofie a theologie velmi potřebné pro celý svět. Důvodem pro zhotovení pansofického díla bylo jeho přesvědčení, že nikde ve světě neexistuje taková kniha, která by obsahovala vše, co by měl člověk znát. Shledal ale, že to bude dílo velmi obsáhlé a že na jeho napsání a uspořádání nebude stačit sám. Proto se rozhodl nejprve napsat spis, který bude jakýmsi návodem k vytvoření velkého a obsáhlého pansofického veledíla. Z *Přehledu fyziky* se tak tři principy poznání přenesly i do *Předehry pansofie*, kde Komenský rozvíjí téma tří Božích knih.

2.2 Zveřejnění nákresu pansofické knihy

V době, kdy Komenský na tomto svém spisu pracoval, odjeli dva jeho studenti do Anglie. Setkali se zde se Samuelem Hartlibem, kterého velmi zajímalo, na čem právě Komenský pracuje. Jak na to poukazuje Markéta Klosová, „informace, že Komenský pracuje na Dveřích věcí, Hartliba zaujala“¹⁹, a proto se tito dva studenti postarali o to, aby mu Komenský poslal ukázkou díla, na kterém momentálně pracoval. Hartlibovi se jeho krátký spisek velmi líbil, a proto se rozhodl, že ho zveřejní i bez vědomí Komenského. Roku 1637 tedy vyšel text, který nesl název *Conatuum Comenianorum praeludia (Předehry Komenského snah)*. Komenského text pojmenoval sám Hartlib, a tato kniha se velmi rychle rozšířila po Evropě. Díky Hartlibovi se vytištěné dílo dostalo i k rukám samotného Komenského, který byl jeho vydáním velmi překvapen.²⁰

Po vydání tohoto spisku se začaly sléhat všelijaké reakce z různých stran. Markéta Klosová uvádí, že „ohlasy byly vesměs bouřlivé, ovšem ne tak jednotně kladné jako v případě Dveří jazyků.“²¹ Proč tomu tak bylo? V *Předchůdci vševědy*, jak bylo dílo později pojmenováno, šlo Komenskému o reformu celého světa, k níž je nutné, aby lidé dospěli k univerzálnímu poznání všech věcí. Toho by se nejlépe dalo docílit pomocí metody, která bude mít základ ve smyslech, rozumu a božském zjevení, říká

¹⁹ KLOSOVÁ, M., *O Předehře pansofie a jejím Objasnění*, op. cit., str. 10.

²⁰ Srv. tamtéž, str. 10.

²¹ Tamtéž, str. 10.

Klosová o Komenského postupu v předmluvě *Přede hry pansofie*.²² Komenský chtěl pomocí těchto tří zdrojů sestavit jedinou a ucelenou vědu, ze které by vycházely všechny další vědní obory. Touto vědou, jež měla stát nad všemi ostatními vědami, měla být pansofie. Pojetí nové vzdělanosti, jež se mělo uplatnit i ve školách, se ale vymykalo z aristotelského výkladu věd, a to se nelíbilo velkému počtu učenců, kterým se v době 17. století začalo opět dařit tento aristotelský výklad prosazovat.²³ Ovšem největším důvodem pro výtky vznesené vůči Komenskému bylo, že směřuje věci lidské a božské.

2.3 Kritika pansofického díla

Komenského nejvíce zasáhla kritika, která k němu přicházela přímo z Polska. Jak na to upozorňuje Klosová, „dílo neušlo pozornosti Hieronyma Broniewského, polského šlechtice...“²⁴, který se proti němu ostře obrátil. Broniewski sepsal padesátibodový spis, ve kterém uváděl své námitky. Komenský považoval Broniewského za velmi vzdělaného člověka, proto se mu nejprve jeho poznámky o padesáti bodech zdály směšné, zanedlouho však viděl, že se na stranu Broniewského přidávají další. Broniewski a další Komenského odpůrci měli za to, že Komenský bude pro studenty lešenského gymnázia špatným vzorem, protože mísí věci lidské s věcmi božskými. Věra Schifferová píše, že Komenskému se dostalo výtek od theologů i filosofů: „Směšování ‚nebe se zemí‘, filosofie s theologií bylo ovšem Komenskému vytýkáno již za jeho života a jeho filosofie byla kriticky nazývána theosofií.“²⁵ Směšování filosofie s theologií Komenskému vytýkal např. i francouzský filosof René Descartes, jenž tyto dva obory striktně odděloval.

Broniewského největší výtky zněla: „Komenský směšuje ve své pansofii věci lidské a božské a dává ve svém pojetí moudrosti příliš málo prostoru Bohu, Písmu i Kristu (ba dokonce prý staví světskou moudrost nad Písmo i Krista).“²⁶ Broniewski ale nebyl jediný, kdo Komenského takto osočil, podle Klosové tato obvinění přicházela velmi často a od různých lidí. V dopise, který psal Broniewski svému příteli, je dokonce

²² Srv. KLOSOVÁ, M., *O Přede hře pansofie a jejím Objasnění*, op. cit., str. 11.

²³ Srv. tamtéž, str. 12.

²⁴ Tamtéž, str. 12.

²⁵ SCHIFFEROVÁ, V., *Ke vztahu filosofie a theologie u Jana Amose Komenského*, op. cit., str. 243.

²⁶ KLOSOVÁ, M., *O Přede hře pansofie a jejím Objasnění*, op. cit., str. 21.

zmínka o jakési zbožné matce, které vadil Komenského přístup ke studentům gymnázia v Lešně, a která si stěžovala, že Komenský tyto studenty kazí svými idejemi.²⁷

2.4 Obhajoba díla

Celá věc vedla až k tomu, že Komenský musel své pansofické dílo obhájit, a to nejprve na neveřejném slyšení a poté ještě dvakrát, jak uvádí Klosová, „na zámku v Lešně před vznešenými patrony církvi a dva měsíce nato dokonce před synodou Jednoty...“²⁸ Poté, co Broniewski sepsal svůj padesátibodový spis proti Komenského pansofii, čekala Komenského první obhajoba. Na prvním, ještě neveřejném slyšení se přítomní shromáždění shodli na tom, že by se celá věc ohledně Komenského pansofického díla měla projednávat před církvi a za přítomnosti Broniewského, jehož spis měl být na těchto dalších slyšeních prodiskutován.²⁹

Na synodě Jednoty bratrské, které se účastnil i sám Broniewski, se nakonec nepojednávalo pouze o Předešlé pansofie, nýbrž i o pokračování tohoto spisku, jež Komenský napsal na svou obhajobu a pojmenoval ho *Objasnění pansofických pokusů*. V tomto díle Komenský rozvádí téma *Předešlé pansofie*, aby tak ještě více podtrhl důležitost celého prvního spisu. Je zajímavé, že v knize *Objasnění pansofických pokusů* se Komenský nenamáhá popírat ani vyvracet Broniewského námitky, nýbrž jen obohacuje text *Předešlé pansofie* o další pádné argumenty, proč by vlastně měla Pansofie vzniknout, a na jakém principu by měla být vystavěna. Ač Komenský věděl, co všechno Broniewskému na *Předešlé pansofie* vadí, nijak ho v *Objasnění pansofických pokusů* neurážel, ani doslova nenapadal jeho výtky, které se mu zdály být nesmyslné. Klosová upozorňuje: „...může nás překvapit, že nejde o důslednou obranu, zabývající se bod po bodu vyvracením vznesených obvinění, ale o rozvedení argumentace *Předešlé pansofie* či o trochu hlubší vysvětlení toho, jak vlastně Komenský co v napadeném spise míní.“³⁰

Komenský hned v úvodu díla *Objasnění pansofických pokusů* tvrdí, že svůj druhý pansofický spis napsal kvůli předním mužům v církvi a vydal jej „ne proto, aby se to zveřejnilo, nýbrž aby se to sdělilo těm, pro něž je to důležité.“³¹ Na tuto pasáž

²⁷ Srv. tamtéž, str. 21-22.

²⁸ Tamtéž, str. 15.

²⁹ Srv. tamtéž, str. 14.

³⁰ Tamtéž, str. 19.

³¹ KOMENSKÝ, J. A., *Objasnění pansofických pokusů*, op. cit., str. 122.

upozorňuje také M. Klosová, ale zároveň dodává, že není úplně zřejmé, kdy Komenský tento spis napsal a kdy jej v Lešně vydal.³² Komenský na všech sezeních své pansofické dílo velmi obstojně hájil i vůči přísným a hodně kritickým výtkám Broniewského, a tak se 21. března 1639 zdlouhavá záležitost na synodě Jednoty úspěšně dokončila a Komenský byl rehabilitován.³³ Po této synodě Jednoty bratrské pak Komenský poslal spis *Objasnění pansofických pokusů* také Hartlibovi, který k němu napsal předmluvu a nechal jej opět vytisknout společně s *Předehrou pansofie*. Hartlib byl přesvědčen, že tento spis nemá být skrýván před veřejností, jak to Komenský nejprve zamýšlel, ale jelikož se jedná o jakési pokračování *Předehry pansofie*, měl by být také zveřejněn. Kompletní dílo bylo vytištěno koncem ledna roku 1639.³⁴

3 Sloučení filosofie a theologie v jeden celek

Komenského pojetí vztahu filosofie a theologie je patrné nejen z *Předehry pansofie*, ale i z *Objasnění pansofických pokusů*, kde je propojení filosofických a theologických myšlenek ještě výraznější. Klosová o *Objasnění pansofických pokusů* říká: „Rozevlátý naléhavý styl využívá v maximální míře biblických obrátů a projevuje se v něm jasně k mystice tíhnoucí založení Komenského.“³⁵ Komenský se velmi často zaměřoval na biblické příběhy a jeho dva spisy, *Předchůdce pansofie* a *Objasnění pansofických pokusů*, jsou toho důkazem. Jan Kumpéra o Komenském píše: „[...] jeho křesťanství bylo sice hluboké, ale aktivní: pevně věřil, že člověk jako ‚imago Dei‘ (obraz Boží) je nadán svobodnou tvůrčí vůlí a zodpovědný za osud svůj i celého světa.“³⁶ Komenský ovšem tvrdí: „[Člověk] je sice stvořen k obrazu Božímu, ale není Bohem.“³⁷ Od Boha sice přejímáme mnoho vlastností, ale vždy pouze v Bohu je nalezneme takové, jaké doopravdy mají být. V mnoha věcech tedy můžeme přiznat svou nevědomost, ke které máme jako lidé právo, jelikož na tomto světě je vševědoucím jediný Bůh.

³² Srv. KLOSOVÁ, M., *O Předehře pansofie a jejím Objasnění*, op. cit., str. 18.

³³ Tamtéž, str. 16.

³⁴ Srv. tamtéž, str. 17.

³⁵ Tamtéž, str. 19.

³⁶ KUMPERA, J., *Předmluva*. In: KOMENSKÝ, J. A., *Cesta světla*, In: Cesta světla – výbor z díla Komenského s uvedením spisů Cesta světla, Anděl míru, Štěstí národa, Věječka moudrosti. 2. vydání, vydal Miloš Palatka, Blansko: ALMI, 2014., op. cit., str. 15.

³⁷ KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III, kap. VIII, § 19, op. cit., str. 304.

Bible společně s vědami tvoří u Komenského jeden nerozlučitelný celek.³⁸ Žádná věda tak nestojí nad druhou, všechny jsou v jedné rovině. Není divu, že Komenský ve své pansofii velmi často z Bible přímo vychází, odvozuje z ní filosofické myšlenky a dokládá je biblickými citáty. Stanislav Sousedík se ke Komenského pohledu na vztah filosofie a theologie vyjadřuje takto: „Snaha setřít hranice mezi vědou a vírou, filosofií a teologií [...] je jakési základní hledisko, které sjednocuje jeho celé mnohotvárné filosofické úsilí.“³⁹ Odstranění této pomyslné hranice by nebylo tedy žádnou dočasnou záležitostí, a toho si Komenský byl dobře vědom. Tyto hranice by měly být odstraněny již natrvalo, aby se vše uvedlo v harmonii a nedocházelo k nežádoucím omylům.

Stanislav Sousedík upozorňuje na fakt, že Komenského počínání na jednu stranu působí jako „teologisace“ filosofie, a na stranu druhou jako „zfilosofičtění“ náboženství.⁴⁰ Filosofie a theologie v Komenského dílech splývají v jeden nerozlučitelný celek. Sousedík také tvrdí, že tímto pojetím se Bible u Komenského stává filosofickým dokumentem, i když její prvotní motiv je zcela jistě náboženský.⁴¹ Biblické myšlenky byly pro Komenského velmi inspirativní, proto se k Písmu často obracel a hledal v něm odpovědi na své filosofické otázky. Zcela vědomě spojoval filosofii s teologií, poznání rozumové s poznáním náboženským. „Koncepte nezávislosti obou knih nebo dokonce podřízení Písma přírodě jsou Komenskému cizí. Boží knihy podle něj mají být čteny společně,“⁴² zmiňuje Petr Pavlas ve své knize.

Komenský považoval za nutné, aby se filosofie a theologie spojily v jeden nerozlučný celek. Podle jeho vlastních slov by v opačném případě šlo o *nežádoucí partikularismus*.⁴³ Znak celkovosti je v Komenského dílech velmi důležitý, a to nejen se zřetelem ke spojení tehdy oddělovaných oborů, jako jsou filosofie a theologie. Pro Komenského, jako mosaického filosofa, však byly tyto obory jednotné a těsně spolu souvisely. Právě proto se Komenský pokoušel tyto dvě disciplíny spojit v jediný celek, a díky vzájemnému doplňování myšlenek z těchto dvou oborů by se tento celek stal harmonickým, a přesně toho chtěl Komenský docílit. Poznání, jaké by přineslo

³⁸ Srv. KLOSOVÁ, M., *O Předešlé pansofie a jejím Objasnění*, op. cit., str. 22.

³⁹ SOUSEDÍK, S., *Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby*, op. cit., str. 21.

⁴⁰ Srv. tamtéž, str. 18.

⁴¹ Srv. tamtéž, str. 18.

⁴² PAVLAS, P., *Trinus liber Dei*, op. cit., str. 66.

⁴³ Srv. SCHIFFEROVÁ, V., *Ke vztahu filosofie a theologie u Jana Amose Komenského*, op. cit., str. 240.

pansofické dílo, které by vzniklo díky tomuto spojení, by bylo ucelené, harmonické a obsahovalo by přirozeně vše, co požadoval Komenský.

4 Tři knihy Boží

4.1 Kniha svědomí, kniha přírody, kniha Písma

V Předehře pansofie se setkáváme s myšlenkou tří knih Božích, což pro Komenského byla kniha Písma, kniha přírody a kniha svědomí. Jan Patočka uvádí: „Myšlenka o knihách světa a Písma je stará. [...] až Komenský ji rozhojňuje v triádu knih, přidává knihu lidské mysli.“⁴⁴ Komenský občas triádu velmi rád obměňoval, proto můžeme tři knihy Boží znát také jako Boha, přírodu a dovednost či lidské umění, dále také jako Písmo, přírodu a člověka atd. Pavlas ve své knize píše: „Všechny Boží knihy jsou zároveň slovem Božím: kniha přírody slovem učiněným, kniha mysli slovem myšleným a kniha Písma slovem vyřčeným.“⁴⁵ Pavlas se také zmiňuje o tom, že místo klasické dyády si Komenský vybral trojí Boží knihu a jeho idea pochází z Boží trojice, která se nám zjevuje a zrcadlí v celém veškerenstvu.⁴⁶

Podle Komenského tři knihy Boží pocházejí od samotného dobrotivého Stvořitele, který je lidstvu daroval proto, aby mohlo zakoušet opravdové vědění. Díky nim by měl každý člověk nalézt to, co právě hledá. Podle Komenského je člověk jako obraz Boží předurčen k všemoudrosti lidské, nikoliv Boží, jak na to rovněž Pavlas upozorňuje.⁴⁷ To znamená, že by člověk měl usilovat o poznání všeho, co je v jeho silách a schopnostech. Tři knihy Boží by se měly spojit do jediné knihy, která bude obsahovat vše, celé veškerenstvo. Touto jedinou knihou celého obsáhlého poznání měla být pansofie a podle Komenského měla být považována za novou Knihu knih, i když za Knihu knih byla doposud vždy považována jediné Bible.⁴⁸

Komenský hovoří o třech Božích knihách také takto: „[...] Bůh nám zpřístupnil podívanou na svou moudrost, tj. divadlo přírody a Písma, [...] a vybavil nás nástroji, jež nám poslouží k tomu, abychom je dokázali prohlížet a zachytit jas moudrosti: smysly

⁴⁴ PATOČKA, J., *Triády Cusanovy a triády Komenského*. In: Komeniologické studie III, Praha: OIKOYMENH, 2003, op. cit., str. 299.

⁴⁵ PAVLAS, P., *Trinus liber Dei*, op. cit., str. 102.

⁴⁶ Srv. Tamtéž, str. 102.

⁴⁷ Srv. Tamtéž, str. 101.

⁴⁸ Srv. Tamtéž, str. 103.

a rozumem.⁴⁹ Vedle sebe tyto tři knihy fungují ve vzájemné harmonii a souznění, aby podle nich mohlo vždy dojít ke správnému poznání všech věcí, které lidé potřebují znát. Také se všechny vzájemně doplňují tak, aby se člověk, který z nich čerpá, dopátral k tomu jedinému správnému vědění a nebyl pomýlen nějakým klamem.

Tři zdroje, ze kterých má vycházet lidské poznání, se mají užívat vždy společně, ve vzájemné souhře.⁵⁰ Pokud bychom nečerpali z těchto tří zdrojů, je jisté, že bychom se dříve nebo později setkali s omylem a zabloudili bychom. Také na to upozorňuje Stanislav Sousedík: „Bez božího zjevení [...] smysly a rozum bloudí a nejsou s to dosáhnout pravdy a jistoty. Na druhé straně nelze však ani Písmu – slovu božímu, náležitě rozumět bez rozumové úvahy. A tak ten, kdo usiluje o pravdivé vědění, musí sloučit poznávání ze všech tří zdrojů v jednu nerozdílnou jednotu.“⁵¹ To také Komenský výslovně uvádí v *Předehře pansofie*: „Nestačí-li smysly, musíme užít rozumu poučeného jistými normami, aby nemohl pobloudit. Konečně tam, kde má mezery i rozum, nechť pomůže božské zjevení.“⁵² Pomocí smyslů člověk poznává knihu přírody, pomocí rozumu zkoumá tajemství sebe sama a díky božímu zjevení může člověk nahlížet a rozumět Písmu svatému.

O třech zdrojích neboli principech poznání, které u Komenského nacházíme, píše také V. Schifferová: „Soulad smyslů, rozumu a víry je u Komenského nezbytným předpokladem nejen pravdivého a jasného filosofického poznání, nýbrž i pravého porozumění Písmu.“⁵³ Bez spojení těchto tří principů se člověk, který se věnuje filosofii a teologii, nepohne z místa. Ostatně Komenský v *Předehře pansofie* o třech Božích knihách říká: „Kdo pozná ty tři, pozná všechno: poněvadž z tohoto trojího druhu věcí sestává celé veškerenstvo.“⁵⁴

4.2 Boží knihy v Obecné poradě o nápravě věcí lidských

Pansofické téma tří Božích knih, které Komenský načrtl v *Předehře pansofie* a v *Objasnění pansofických pokusů*, dále rozpracovává i v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*. V *Panorthosii* píše: „Tři své svíce rozžal Bůh svému obrazu, člověku,

⁴⁹ KOMENSKÝ, J. A., *Předehra pansofie*, op. cit., str. 33.

⁵⁰ Srv. SOUSEDÍK, S., *Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby*, op. cit., str. 18.

⁵¹ Tamtéž, str. 18.

⁵² KOMENSKÝ, J. A., *Předehra pansofie*, op. cit., str. 55.

⁵³ SCHIFFEROVÁ, V., *Ke vztahu filosofie a teologie u Jana Amose Komenského*, op. cit., str. 242.

⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A., *Předehra pansofie*, op. cit., str. 78.

a postavil je na svícny, aby viděli světlo ti, kdo vcházejí do světa,⁵⁵ Aby bylo možné z těchto knih pravdivě poznávat, je potřeba spojit dohromady ještě tři zdroje poznání, které z tří Božích knih vychází, a těmi jsou smysly, rozum a božské zjevení.

Tři knihy Boží jsou pro Komenského pokladnicemi moudrosti, a právě z těchto tří knih se má dle Komenského čerpat veškeré vědění, které na světě můžeme nalézt. Tyto tři knihy jsou Komenským označovány za „tři světelná tělesa, Boží pochodně, svítilny či svíce, trojí palác, břehy moře Boží moudrosti, tři Boží divadla, zrcadla, zákony, zákoníky a za trojí pramen moudrosti.“⁵⁶ Tyto tři knihy zde představují tři zdroje světla, a to: „díla Boží, rozložená po světě; popudy Boží, vtištěné obrazu Božimu, naší duši, a slova Boží, pronesená hlasem Božím a zanesená do knih prorockých.“⁵⁷

Komenský zároveň vykresluje tyto tři Boží pochodně jako vody vědění. Pokud se tyto pramínky moudrosti a světla dokáží spojit v jedinou mohutnou a rozvodněnou řeku, dokáží vyplavit ze všech koutů světa všechny omyly a chyby. Komenský ideu řeky odvodil z bájně řeky Alfeios, která měla vyplavit veškerou špínu z Augiášových chlévů. Podle Komenského je účelem, aby „zdroje světla čili Bohem nám dané prvopočátky poznání byly svedeny do jednoho řečiště, opravdového Alfeia, a aby byly vpuštěny do všech našich záležitostí.“⁵⁸ Jak ale vpustit tuto řeku do našich myslí, aby vyčistila vše, co je potřeba? Podle Komenského slov je zapotřebí udělat trojí: musíme odstranit hráze, které řece brání; musíme veškeré říčky navést do jediného velkého řečiště, a nakonec musíme tuto řeku navést do našich myslí přímo, aby se do nich vlévala celá.⁵⁹ Do božského toku, který je plný Božského světla, Komenský vkládá přání, „aby tak celá filosofie nebyla už ničím jiným než tokem trojího světla Božího po všech našich smyslech, celá politika ničím jiným než tokem trojího světla Božího po všech našich skutcích a náboženství ničím jiným než tokem trojího světla Božího po našich srdcích.“⁶⁰

⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, sv. III, kap. II, § 20, op. cit., str. 269.

⁵⁶ PAVLAS, P., *Trinus liber Dei*, op. cit., str. 99.

⁵⁷ KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, sv. III, kap. III, § 32, op. cit., str. 286.

⁵⁸ Tamtéž, kap. III, § 34, str. 286.

⁵⁹ Srv. tamtéž, kap. III, § 35, str. 286.

⁶⁰ Tamtéž, kap. X, § 45, str. 330.

4.3 Reformace vzdělání pomocí tří knih Božích

Pomocí tří Božích knih chtěl Komenský také reformovat veškeré školské vzdělání, které podle něho bylo v té době nezáživné a plné všelijakých nástrah a studenty od studia spíše odrazovalo. Komenský chtěl docílit toho, aby mládež chodila do škol s radostí a určitou zvědavostí, což jí dosavadní školský režim neumožňoval. V Obecné poradě Komenský říká: „Všechno běžné vzdělání (a to platí o všech filosofických školách) je totiž otrocky nesamostatné a netvoří je úvahy o věcech, ale cizí názory na ně.“⁶¹ Proto se Komenský rozhodl celý systém škol a výuky přetvořit a způsob nového vědění a poznání načrtl ve své pansofické koncepci právě pomocí tří knih Božích. Komenský o myšlence tří Božích knih a veškerém poznání z nich čerpaném tvrdí: „Nezamýšlel jsem totiž ukout nějaké nové učení ani opravovat určitý omyl, nýbrž jen shromáždit rozptýlenou přirozenou, umělou, morální a božskou pravdu věcí do jednoho celku.“⁶² Nebylo by to tedy žádné nové učení dosud nepoznané látky, ale pouze shromáždění všech roztroušených a důležitých informací do jedné knihy, kterou měla být Pansofie neboli Všemoudrost. Komenský se o pansofické knize zmiňuje i v *Cestě světla*: „Tato kniha nebude ničím jiným než náležitě spořádaným prepisem knih Boha, přírody, Písma a duši vrozených pojmů, aby každý, kdo ji bude číst a chápat, četl a chápal současně sebe, povahu věcí a Boha.“⁶³

5 Bůh jako nejvyšší autorita

Proč se Komenský rozhodl čerpat veškerou moudrost právě z Boha? V *Předešlé pansofie* Komenský udává: „Bůh prohlásil, že je alfa a omega, počátek a konec všeho: z něj, skrze něj a v něm je všechno.“⁶⁴ Pokud všechno začíná a končí v Bohu, filosofie i teologie by obě pocházely od samotného Stvořitele. Tím je naznačeno, proč Komenský chtěl, aby filosofie s teologií nešly každá svou vlastní cestou, nýbrž aby se ubíraly cestou společnou, vzájemně se doplňovaly a také respektovaly jedna druhou. Obě totiž mají stejný základ v Bohu, který je spojuje.

⁶¹ KOMENSKÝ, J. A., *Panegersia*, In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, kap. VI, § 6, op. cit., str. 91.

⁶² KOMENSKÝ, J. A., *Objasnění pansofických pokusů*, op. cit., str. 122.

⁶³ KOMENSKÝ, J. A., *Cesta světla*, kap. XVI, § 9, op. cit., str. 112.

⁶⁴ KOMENSKÝ, J. A., *Předešlá pansofie*, op. cit., str. 59.

Velkou roli tu hraje i Komenského příklon k novoplatonismu. Na vzájemnou provázanost Božích knih a myšlenku, že vše začíná a končí v Bohu, ukazují také Komenského slova: „Umění si ideje pro svá díla bere od přírody, příroda od Boha, Bůh sám od sebe.“⁶⁵ Ideje jsou základem příbuznosti všech vrstev veškerenstva. Veškeré naše poznání by tedy mělo vystupovat z Boha a být přeneseno do přírody a z přírody do lidské dovednosti. Pokud se člověk vydá po cestě pravé pansofie, pozná, že dosud v mnohém tápal a mnoho věcí vůbec nevěděl. Komenský v *Předehře pansofie* říká, že jediná pansofie nám může ukázat, že naše dosavadní vědění je pouhým stínem, pokud ho porovnáme s věděním, které se nám ukrývá v Bohu.⁶⁶ Jelikož Komenský považuje Boha za svítlnu svítidel, světlo světel, poznání od Boha bude vždy prosvětlené pravdou, a naopak poznání, které od Boha nepochází, bude zahaleno tmou a klamem. Pokud si na pomoc pozveme Boží světlo, nikdy se nepomylíme a neupadneme do temnoty omylů.

V *Předehře pansofie* Komenský píše: „V mé metodě vysvítá podivuhodná zvláštnost, že se věci ve všech běžných případech dělí na tři části. Prohlašuji, že jsem se nijak dychtivě nesnažil vyhledávat tento rys [...], nýbrž se to ve všech zcela zásadních věcech samo projevovalo, počínaje od prvních přívlastků věcí (jediné, pravé, dobré) ...“⁶⁷ Na tento rys Komenského myšlení poukazuje – mimo jiné – také I. Tretera: „Triadismus hraje vůbec v Komenského filosofii prvořadou roli“⁶⁸

Komenský pansofii nazývá pansofií křesťanskou, jelikož by měla být vztažena k Bohu a vybudována na biblických základech. V *Předehře pansofie* říká: „Dokonce bychom měli svou křesťanskou pansofii uspořádat tak, aby nebyla ničím než stálými podněty, díky nimž bychom všude hledali Boha...“⁶⁹ K pojmenování pansofie se vyjadřuje i S. Sousedík: „Leč i pansofické pokusy Komenského se uskutečňují v těsném kontaktu přirozeného poznání s poznáním odvozeným z bible a ne nadarmo přikládá Komenský své pansofii tak často přívlastek ‚křesťanská‘.“⁷⁰ Komenský totiž nechtěl pansofickou knihu sestavit podle dosavadních knih, které se používaly ve školách, ale toužil vytvořit nový formát nejenom školní příručky, podle které by se postupně došlo od věcí známých až k těm neznámým. Nechtěl, aby se studenti učili pouhé teorii, nýbrž

⁶⁵ Tamtéž, str. 80.

⁶⁶ Srv. tamtéž, str. 101.

⁶⁷ Tamtéž, str. 99.

⁶⁸ TRETERA, I., *Nástin dějin evropského myšlení*. 5. vydání. Praha: Paseka, 1999., op. cit. str. 331.

⁶⁹ KOMENSKÝ, J. A., *Předehra pansofie*, op. cit., str. 59.

⁷⁰ SOUSEDÍK, S., *Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby*, op. cit., str. 21.

aby věci sami zakoušeli a poznávali je přímo kontaktem s nimi. Komenský přirovnává pansofickou knihu ke svatému žebříku, po kterém bychom vystoupali přes všechno nám známé a viditelné k tomu nejméně viditelnému vrcholu všeho, jímž je samotný Bůh, ve kterém nalezneme opravdu všechno.⁷¹ Od věcí lidských se tedy máme postupně propracovat až k věcem božským, stupeň po stupínku, až se nakonec dostaneme k samotnému Bohu, který je dokonalý, neboť veškeré ideje bere jen sám ze sebe.

Komenský popisuje Boha jako nejdokonalejšího představitele veškerenstva, který dává příčiny všem věcem a tyto věci se liší pouhou formou existence, kterou jim Bůh přídělil. Podle Komenského Bůh na tomto světě vystupuje jako pravzor, příroda zastává funkci vyhloubeného razidla a lidské umění zde figuruje jako otisk razidla, které má základ v Bohu. To vše funguje na principu obyčejné pečeti, která vzniká otisknutím razidla do rozehrátého a poddajného vosku.⁷² Takto si Komenský představuje fungování celého světa. Vše, co vychází od Boha, se k němu postupně opět navrácí zpět. Komenský říká: „[...] učiníme-li vůdcem jediného Boha s jeho třemi knihami a půjdeme-li všichni po této jediné cestě, můžeme doufat v souhlas tak jistě, jak jistě se musí shodovat Boží srdce, ústa a ruka.“⁷³

6 Škola Boží moudrosti v Cestě světla

Na myšlenku tří Božích knih navazuje idea školy Boží moudrosti, která s tímto tématem velmi úzce souvisí. Komenský v předmluvě ke svému prvnímu všenápravnému dílu *Cesta světla* uvádí, že celý svět, který byl stvořen Bohem, máme považovat za školu Boží moudrosti.⁷⁴ Také zde je patrný Komenského triadismus: škola Boží moudrosti je rozdělena na tři části neboli třídy.

První třídou je fyzika, tedy škola přírodní. V této se nám odhaluje celý svět se všemi svými idejemi. Do této přírodní školy se již narodíme a k jejímu poznávání používáme pět smyslů, které máme od narození, abychom jimi poznávali naše okolí. Vyšší školou neboli druhou třídou se stává metafyzika. Metafyzikou Komenský rozumí mysl člověka, do které je již vtištěn obraz Boží. V této škole musíme užívat svého rozumu, abychom došli poznání. Třetí a zároveň nejvyšší školou je hyperfyzika. Není jí

⁷¹ Srv. KOMENSKÝ, J. A., *Předehra pansofie*, op. cit., str. 59.

⁷² Srv. Tamtéž, str. 81-82.

⁷³ KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, sv. III, kap. IX, § 19, op. cit., str. 320.

⁷⁴ Srv. KUMPERA, J., *Předmluva*. In: KOMENSKÝ, J. A., *Cesta světla*, op. cit., str. 25.

nic jiného, než samotný Bůh. V hyperfyzice nám poslouží naše víra v Boha a podporou nám bude Písmo svaté.

Každá škola má nějaký objekt poznání. Ve fyzice zaměřujeme pozornost na všechny tvory a věci, v metafyzice zkoumáme sami sebe a v hyperfyzice je předmětem Bůh. Komenský tvrdí: „Neboť svět poskytuje k spatřování, slyšení, čichání, chutnání a hmatání nescíselné věci; lidí je méně než věcí, Bůh pak je jediný; člověk je výše než svět, Bůh ční vysoko nad člověkem.“⁷⁵ V první škole jsme vzdělávání věcmi (ontodidaktoi), v druhé škole sami sebou (autodidaktoi) a v třetí samotným Bohem (theodidaktoi). I když jsme v těchto třech školách vzdělávání pokaždé něčím jiným, všechny tyto podněty pro naše zdokonalování mají svůj původ v Bohu.

7 Obecná porada o nápravě věcí lidských

7.1 Tři věci lidské

V knize *Panegersia* (Všeobecné probuzení), která je první knihou obsáhlého, ale nikdy nedokončeného díla *Obecná porada o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*), Komenský ukazuje, že lidská vznešenost má tři kořeny, jimiž jsou rozum, vůle a puzení k činům.⁷⁶ Z těchto tří kořenů vyrůstají věci lidské: *filosofie, theologie a politika*. Jelikož je člověk *imago Dei*, měl by v sobě rozvíjet tři hlavní vlastnosti, které jsou ukryté jak v Bohu, tak v člověku samém. Těmito vlastnostmi jsou moc, moudrost a dobrota, a právě tyto vlastnosti by měl člověk ctít, jak jen nejlépe může. Tyto tři vlastnosti odpovídají triádě *vědět, chtít a moci*.⁷⁷ Z těchto vlastností, nebo také principů se utváří již zmíněné věci lidské, které jsou nazývány třemi nejvyššími lidskými činnostmi.⁷⁸ Z touhy po moudrosti pramení filosofie, z touhy po dobru se utváří zbožnost, tedy theologie, a z moci neboli z naší možnosti volby pochází politika, což u Komenského znamená vedení lidí takovým způsobem, aby si vzájemně nepřekáželi. Jak je u Komenského zvykem, vše má být v harmonii. Stejně tak má být harmonickou soustavou i spojení tří věcí lidských – filosofie, theologie a politiky.

⁷⁵ Tamtéž, str. 27.

⁷⁶ Srv. KOMENSKÝ, J. A., *Panegersia*, sv. I, kap. IV, § 11, op. cit., str. 81.

⁷⁷ Srv. KUMPERA, J., *Předmluva*. In: KOMENSKÝ, J. A., *Cesta světla*, op. cit., str. 22.

⁷⁸ Srv. KOMENSKÝ, J. A., *Panegersia*, sv. I, kap. IV, § 14, op. cit., str. 82.

Aby si tyto tři disciplíny nepřekážely, je třeba nejprve udělat pořádek v lidských myslích a ujasnit si, k čemu jednotlivé disciplíny mají sloužit a k čemu mají být využity. Každá z těchto lidských činností má svůj vlastní smysl. Komenský v *Panegersii* vysvětluje důležitost každé disciplíny zvláště: „Filosofie se pídí po světle rozumu, moudrosti. [...] Politika má za cíl svornost lidské společnosti, abychom všichni, kolik nás jen žije, žili svorně, v dobrotě a pokojně [...] Konečně náboženství se uchází o přízeň Boží a usiluje o připoutání lidí k Bohu a Boha k lidem věčnou smlouvou, aby lidé dosáhli vnitřního pokoje svědomí [...]“⁷⁹ Jak praví Komenský, tyto tři věci nelze jen tak oddělit od lidské přirozenosti, jelikož činí člověka člověkem. Lidské věci jsou: „[...] bezesporu MOUDROST mysli, ZBOŽNOST srdce a KLID životní; a ty jsou získávány, chráněny a rozhojňovány FILOSOFIÍ, NÁBOŽENSTVÍM a POLITIKOU.“⁸⁰

7.2 Pokaženost a náprava věcí lidských s pomocí Boží

Komenského záměrem bylo napravit „věci lidské“. Tomuto záměru je věnováno jeho monumentální dílo *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. V první části tohoto díla, v *Panegersii*, Komenský vysvětluje, že svět, do kterého nás posílá sama Boží jedinečnost, nám má být školou, která bude prosvětlena božím světlem, chrámem plným zbožnosti a světem, kde vládne řád a spravedlnost.⁸¹ Komenský tu upozorňuje na pokažení lidských věcí, filosofie, theologie a politiky. Jedinou schůdnou cestou, jak je napravit, je pomoc Boží všemohoucí síly. Kdyby tyto činnosti nebyly pokažené a plné temna, nemusely by být pomocí Božího světla napravovány. Proč pomocí Božího světla? Komenský odpovídá: „Bůh sám je světlo, procházející a pronikající vším, zářící zejména v sobě a ve svém obraze.“⁸²

Lidé se ženou za štěstím, ale vůbec nevědí, co pro jeho dosažení mohou udělat. Přitom je to podle Komenského tak jednoduché. K pocitu blaženosti a štěstí je zapotřebí hledat a velebit tři nejopravdovější vlastnosti, jimiž jsou moudrost, rozvážnost a zbožnost.⁸³ Tyto vlastnosti se nacházejí nejen v samotném Bohu, ale jsou ukryty i kdesi v nás, a proto je potřeba je náležitě ctít. Jelikož jsme byli stvořeni jako obraz

⁷⁹ Tamtéž, kap. IV, § 24, str. 83-84.

⁸⁰ Tamtéž, kap. IV, § 26, str. 84.

⁸¹ Srv. tamtéž, kap. V, § 3, str. 84.

⁸² KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, sv. III, kap. VII, § 12, op. cit., str. 300.

⁸³ Srv. KOMENSKÝ, J. A., *Panegersia*, sv. I, kap. V, § 10, op. cit., str. 85-86.

Boha, máme i my ve skrytu myslí uschovány tyto vlastnosti. Jelikož tyto tři vlastnosti, které jsou v nás skryty, jsou následkem naší nevědomosti rozděleny a nejsou ve vzájemné harmonii, nemůže člověk dosáhnout vnitřního míru a pocitu štěstí. V *Panegersii* Komenský píše: „A kdyby takto všichni svědomitě hledali správný způsob uctívání pravého Boha, jistě by ho s pomocí Boží neomylně našli a ony smutné rozpory by zmizely.“⁸⁴

Podle Komenského je víra v Boha něčím nenásilným a milostivým. Proto ale nedokáže pochopit, proč se věřící křesťan dokáže hájit i s použitím násilí a prát za svoji pravdu, kterou považuje za tu jedinou opravdovou. Podle Komenského jediná pravda, která na světě existuje, je skryta pouze v Bohu. My ji jako imago Dei máme právo hledat a nalézat jen ve smíru s okolním světem, s ostatními lidmi i s Bohem. Tato pravda je celá osvětlená Boží lucernou, proto ji snadno rozeznáme od lži a nenávisti, které jsou schované a zahalené ve tmě. Podle Komenského je pravda pouze jedna: „[...] ačkoli nemůže být než jeden pravý Bůh a než jedno pravé náboženství, [...] nemůže být více než jedna pravda.“⁸⁵

Víra v jednoho společného Boha je podle Komenského tím, co nás v tomto pokaženém světě může sjednotit. Zbožnost nám dá porozumění sobě samým a díky tomu budeme rozumět i přírodě kolem nás i věčnému Bohu, který stojí nad námi. To, co můžeme pro svůj život udělat, je prosit Boha o odkrývání a ukazování jeho světla, které nás dovede k pravdě. Díky tomu budeme vše vidět jasně a pravdivě: „A každý člověk [...] staň se v sobě jasným Božím stvořením, prostým temnot, jistým si světla a pravdy.“⁸⁶ Dále bychom měli konat dobro všude, kde to jenom jde. Komenský člověka připodobňuje k Bohu pomocí zrcadla. Cokoliv uděláme, vidíme i v odraze zrcadla. V *Panegersii* podotýká: „To ti budiž, člověče, příkladem, jak má jednat živý obraz živého Boha.“⁸⁷

Není překvapivé, že trojjediný Bůh nám ukazuje trojí způsob toho, jak dojít k celkové harmonii. K všenápravě vede trojí cesta: jednoty, jednoduchosti a dobrovolnosti. Pokud chceme harmonizovat svět, musíme jít cestou jednoty se všemi ostatními lidmi, dále cestou jednoduchosti, jelikož pravda nikdy není složitá, a také cestou dobrovolnou, nenásilnou. Abychom touto trojjedinou cestou mohli kráčet, musíme se navrátit k úplnému počátku, tam, kde začaly všechny rozbroje a zmatek.

⁸⁴ Tamtéž, kap. VI, § 15, str. 93.

⁸⁵ Tamtéž, kap. VII, § 19, str. 99.

⁸⁶ KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, sv. III, kap. VI, § 14, op. cit., str. 298.

⁸⁷ KOMENSKÝ, J. A., *Panegersia*, sv. I, kap. VIII, § 27, op. cit., str. 108.

Komenský říká: „Odkud jsme se odchýlili, tam jdeme nazpět! Od rozptýlení k jednotě, od mnohosti k jednoduchosti, od násilí k dobrovolnosti.“⁸⁸ Jednotu, jednoduchost a dobrovolnost Komenský blíže popisuje jako „trojjedinou to cestu spásy jakoby přicházející od věčného jediného, pravdivého, dobrého.“⁸⁹ Vše, co se má stát s pomocí Boží, musí se dít za přítomnosti lidí a jejich dobrých skutků. „Hle, ze všech stran je zjevné, že mezi skutky Boha našeho a jeho Krista nikde nejsme ponecháváni jako nečinní diváci! Všude se vyžadují horliví spolupracovníci!“⁹⁰ Nikdy se nic nestane jen tak, bez našeho přičinění, natož pak spása celého lidstva a celého našeho světa. Dílo spasení totiž bude pocházet od Boha: „Jen my se už nevzpírejme Bohu, jen ho nechme konat v nás své dílo, jen spolupracujme [...]“⁹¹

Prostředky, kterými se můžeme dostat ke kýženému blaženému stavu celého světa, jsou: „1. nová filosofie; 2. nová teologie; 3. nová politika, založené na zákonech všeobecnosti, jednoduchosti a dobrovolnosti.“⁹² U Komenského můžeme zpozorovat, že v jeho dílech je vše ladně propojené, a tím je všechno uvedeno do celkové harmonie. Tři nejvyšší lidské činnosti by se musely vytvořit úplně nově, musely by se postavit na základech daných od Boha, protože podle Komenského původní tři disciplíny nelze vrátit na cestu, ze které sešly, tak, aby v nich nezůstalo nic, co by narušovalo jejich harmonii.

Bůh je s lidmi spjat odjakživa, měnil se pouze způsob jeho žití s nimi: „Nejdříve přebýval v lidech samých, za časů patriarchů až do Mojžíše. Potom, za Zákona, přebýval mezi lidmi, když dal vztyčit svatostánek i chrám a prohlásil, že tam bude přebývat jeho jméno. Po zániku chrámu ustanovil za příbytek svého evangelia celý svět. Po zániku světa zbývá nebe, kde chrámem bude sám Bůh.“⁹³

Syn Boží nám má v díle spásy světa být nápomocný. Vírou v Boha přichází opravdová spása, a jelikož Bůh chce, aby všichni lidé byli spaseni, dal lidem možnost víry v sebe. Komenský kladl důraz na to, aby se celá náprava uskutečňovala pouze v rámci křesťanství. Byl přesvědčen, že mimo křesťanství nenalezneme ani pravou moudrost, ani pravé zákonodárství, a už vůbec nikde jinde nenalezneme takovou víru v Boha. Církev je tedy pro Komenského velmi přínosná a všechny pomůcky pravého

⁸⁸ Tamtéž, kap. IX, § 22, str. 114.

⁸⁹ KOMENSKÝ, J. A., *Panorthosia*, sv. III, Vstup, § 7, op. cit., str. 256.

⁹⁰ Tamtéž, kap. III, § 9, str. 281.

⁹¹ Tamtéž, kap. V, § 28 str. 296.

⁹² Tamtéž, kap. V, § 24, str. 295.

⁹³ Tamtéž, kap. II, § 18, str. 268.

Božího světla vzešly právě z ní: „Rozuměj písmo [...], pak vynález knihtisku k rozmnožování knih a tím i vědění; konečně umění mořeplavecké [...].“⁹⁴ Jak ještě dále říká, i sám Bůh bude chtít, aby všechno lidské štěstí, světlo a mír byly nalezeny v církvi.⁹⁵

V celé nápravě lidstva má platit universalistická zásada, která zní: *omnes, omnia, omnino*. Znamená to, že má být napraveno všechno, všichni a veškerým způsobem, aby se dosáhlo co nejlepšího výsledku. Všim Komenský míní tři nejvyšší lidské činnosti: „[...] co se týká styku 1. s věcmi; 2. s lidmi; 3. s Bohem, čili vzdělanost, politika, náboženství.“⁹⁶ Začít máme sami u sebe a pomalu se máme zaměřovat i na ostatní lidi, kterým budeme pomáhat a učit je těmto třem věcem. Tím by se spojilo celé lidské pokolení a všichni bychom se stali jednou rodinou Boží, jelikož všichni pocházíme od toho jistého jediného Boha. Pokud by všechny tři lidské činnosti, které jsou pro nás důležité, byly ve vzájemné harmonii a také v nás samých, ze světa by zmizely všechny omyly, neduhy a špatné vlastnosti všech lidí. Vše by bylo v naprosté a dokonalé rovnováze, nikdo by nevedl žádné spory.

Na světě by neexistovalo nic, kdyby neexistoval všemohoucí Bůh, od něhož vše pochází a následně se k němu opět vrací. Proto je třeba Boha náležitě uctívat a velebit ho. Proto celá náprava světa spočívá v uvědomění si, že zde existuje jediný pravý Bůh, který nás stvořil a jedině od něho pochází ty nejlepší prostředky k nápravě a spáse. Tyto prostředky k nápravě světa jsou ukryté i v nás, jelikož jsme obrazem Boha. Pokud se chceme s Bohem spojit, musíme mu otevřít nejen naši mysl, ale také naše srdce. Bůh je jako střed všech věcí i živých tvorů. Vše se otáčí kolem něho. Pokud jsme vzdáleni od Boha, žijeme v nesouladu, ve strachu a zmatku. Čím blíž jsme Bohu, tím jsme klidnější, spokojenější a souladnější. Komenský říká: „Odštěpení lidské vůle od vůle Boží je tedy nejnebezpečnější rozcestí vedoucí k záhubě. Naproti tomu počátkem a základem pokoje a blaženosti je sjednotit svou vůli s vůlí Boží, neboť jediný klid člověka spočívá v souladu s Bohem.“⁹⁷

Komenský shledal, že „člověk, stvořený k obrazu Božímu, by měl být všestranně vlídný, líbezný a pokojný.“⁹⁸ Avšak momentálnímu stavu, v jakém se lidstvo nachází, to neodpovídá, jelikož pokažené je celé lidstvo, nemajíce v sobě lidskost. Bůh

⁹⁴ Tamtéž, kap. IV, § 3, str. 289.

⁹⁵ Srv. tamtéž, kap. IV, § 3, str. 289.

⁹⁶ Tamtéž, kap. V, § 17, str. 293.

⁹⁷ Tamtéž, kap. VII, § 13, str. 300.

⁹⁸ Tamtéž, kap. VIII, § 2, str. 301.

je měřítkem všeho, co stvořil, tudíž i člověka: „[...] každý z nás je takový, jaký se jeví ne v očích svých, nýbrž v očích Božích.“⁹⁹ Bůh tu není pouze pro někoho, je tu pro všechny: „Rovněž Bůh je Bohem všech, a co říká, říká tímž způsobem všem, kteří jsou ochotni naslouchat.“¹⁰⁰ To, co se stane, máme ve svých rukou prvotně my sami. Až poté, co s tím nějak naložíme, může Bůh začít konat. Pokud se k němu budeme obracet, prosit ho o cokoliv, naše přání a tužby nám splní, ale budeme pro to muset něco udělat. Stejně tak, jako je Bůh nás všech, tak také: „Konečně, cokoli Bůh v Písmu zjevuje, ukládá a slibuje, to zjevuje, ukládá a slibuje tímž způsobem všem.“¹⁰¹

7.3 Sesterský vztah filosofie, theologie a politiky

Komenský požaduje, aby byly vytvořeny nová obecná filosofie, nová obecná theologie a nová obecná politika, tři nejvyšší lidské činnosti, jejichž základy nám jsou dány od Boha. Komenský o nich píše: „V těchto třech činitelích, zachází-li se s nimi správně, jsou položeny základy a normy všeho poznatelného, žadatelného a konatelného [...]“¹⁰² Tyto nově vzniklé činnosti nebudou obsahovat ani smítko chyb a temna, ale budou v souladu s Božím všemohoucím světlem, které z nich také bude vyzařovat. Podle Komenského je nutné, aby se tyto disciplíny založily zcela nově, jelikož z těch dosavadních nikdo už nemůže odstranit klamy, které jsou v nich dosud hluboko zaryté. Nové disciplíny budou mít i nové cíle. Filosofie bude mít za úkol hledat Božské světlo, theologie se bude zabývat hledáním Boží tváře a politika bude mít za úkol nalézat cesty míru.¹⁰³ Všechny tyto disciplíny budou dokonale propojené, žádná nebude moci fungovat izolovaně, ale vždy bude potřeba vzít si to podstatné z ostatních dvou. Vše tedy podle slov Komenského bude v naprosto dokonalé harmonické soustavě, které nikdo nebude moci něco vyčítat, jelikož se v ní nebudou nalézat vůbec žádné chyby. Jak Komenský píše: „[...] filosofie, politika a náboženství budou dokonale teprve tehdy, sejdou-li se v posledním cíli a budou-li si navzájem pomáhat k jeho dosažení, totiž aby člověk byl přiveden k Bohu do blažené věčnosti.“¹⁰⁴

⁹⁹ Tamtéž, kap. VIII, § 14, str. 303.

¹⁰⁰ Tamtéž, kap. VIII, § 29, str. 306.

¹⁰¹ Tamtéž, kap. VIII, § 33, str. 307.

¹⁰² Tamtéž, kap. X, § 4, str. 321.

¹⁰³ Srv. tamtéž, kap. X, § 18, str. 325.

¹⁰⁴ Tamtéž, kap. X, § 39, str. 328.

Komenský nechtěl, aby tři nejvyšší lidské činnosti byly podřazeny jedna druhé. Chtěl, aby byly sobě rovnocennými sestrami, které si navzájem nic nevyčítají, ale vzájemně si pomáhají a společně se radí. Jakmile totiž vše bude urovnáno pomocí Božího světla, nebudou zde zmatky a omyly, ale pouze harmonie a pravda. Dosud byla filosofie nazývána služkou theologie. Po všenápravě, až vše bude pocházet od nejpravdivějšího Boha, bude vše jiné: „Bude-li věc dovedena tak daleko, nebude filosofie zasluhovat (jako dosud) jména služka teologie, nýbrž rodná sestra, podobně jako politika, neoprávněnější to tři charitky, z nichž kterákoli dává všechno své oběma druhým a naopak od obou všechno dostává.“¹⁰⁵

8 Komenského emanační schéma

8.1 Co je emanační schéma?

V *Pansofii*, která je součástí díla *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, Komenský vykreslil osm pansofických světů, které jsou součástí tzv. *emanačního schématu*. Emanací schéma Komenský převzal z novoplatonismu.¹⁰⁶ Komenský emanační schéma upravil: nepopisuje zde pouze sestup od Boha k mnohosti materiálního světa a k lidem, ale i vzestup veškerenstva zpět k Bohu, k němuž dochází prostřednictvím lidské činnosti. Emanací schéma je metafyzickou paralelou „běžné křesťanské nauky o stvoření, pádu a vykoupení.“¹⁰⁷

8.2 Pansofické světy

Pansofické světy neboli grady či stupně se dělí na první svět možný a na dalších sedm světů reálných. Svět možný (*mundus possibilis*) je světem ideálním a je to základ zbývajících sedmi světů. V možném světě se nachází vše, „cokoli by [Bůh] myslit mohl, dovedl a chtěl.“¹⁰⁸ Tento svět Komenský nazývá *dokonalým rozumem*, nebo také

¹⁰⁵ Tamtéž, kap. XI, § 23, str. 336.

¹⁰⁶ Z lat. „emanatio“ = vyzařování, vyvěrání.

¹⁰⁷ SCHIFFEROVÁ, V., *Ke Komenského pojetí světa. Komenský jako myslitel celku*, in: Schifferová, V., Prázný, A., *Pojetí světa v díle J. A. Komenského*, Univerzita Pardubice 2009, op. cit., s. 181.

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, J. A., *Pansofia*. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, kap. X, § 12, op. cit., s. 297.

pojmenováním „*logos*“ (= rozum, slovo), protože „jím bylo učiněno všechno, co bylo učiněno, a jím se děje všechno, co se děje.“¹⁰⁹

Na tento ideální možný svět navazují tři světy reálné, jimiž jsou: svět pravzorový, svět andělský a svět materiální. Ve světě pravzorovém (*mundus archetypus*), který je také nazýván světem ideovým, nalezneme první a jediné jsoucno, tedy „Boha, jenž je sám od sebe, skrze sebe a v sobě samém. Shledáš, že z něho, skrze něho a v něm je všechno ostatní, co, kdy a kde bylo, je a bude.“¹¹⁰ V *mundus archetypus* figuruje Bůh jako Stvořitel veškerého světa. Stupněm, který následuje, je svět andělský (*mundus angelicus*). Tento svět je „zcela duchový, jež obývají bytosti neviditelné, nadané však rozumem, vůlí a schopností svobodného jednání.“¹¹¹ Posledním sestupným reálným světem je svět materiální (*mundus materialis*). Komenským je tento stupeň označován také jako svět tělesný, viditelný či přirozený. Jelikož je člověk u Komenského nazírán jako *imago Dei*, měl by mít možnost se ke svému Stvořiteli také navrátit, a proto Komenský navazuje dalšími reálnými světy.

Na tři výše zmíněné sestupné světy navazují další tři světy, které člověku pomohou překonat situaci hříchu a navrátí ho k samotnému Bohu. Nastává zde fáze vzestupná, v níž se člověk a s ním celý svět navrácí k božskému počátku. Prvním z těchto tří světů je svět lidské dovednosti (*mundus artificialis*). V dovednosti (*ars*) člověk jako obraz Boží napodobuje přírodu stvořenou Bohem. Dojde zde ke „spojení lidského rozumu s předměty přírody.“¹¹² Svět mravní (*mundus moralis*) je dalším reálným světem stoupajícím vzhůru k Bohu. V tomto světě je člověk napodobitelem samotného Boha. Člověk se zde učí vycházet s ostatními lidmi jako sobě rovnými. Všichni totiž pocházíme od stejného Stvořitele, všichni jsme tytéž obrazy Boží moudrosti. Světem v pořadí sedmým je svět duchovní (*mundus spiritualis*), v němž je člověku nápomocno náboženství, aby se v lidském světě co nejvíce přiblížil Bohu. V duchovním světě se člověk zaměřuje na zdroj, ze kterého vychází celé veškerenstvo, tj. Boha.

Tyto nedokonalé světy se završují ve světě osmém, věčném (*mundus aeternus*). Svět věčný bude obstarávat samotný Bůh a „nebude [zde] pohybu, nýbrž jen klid, cíl

¹⁰⁹ Tamtéž, kap. X, § 12, str. 298.

¹¹⁰ Tamtéž, kap. X, § 12., str. 298.

¹¹¹ Tamtéž, kap. X, § 12, str. 298.

¹¹² Tamtéž, kap. X, § 12, str. 299.

všech pohybů, užitek z nich a blaženost.“¹¹³ Komenský dále tvrdí, že v tomto světě se „všechno vrátí zpět do trvalého stavu možnosti.“¹¹⁴

Komenský v těchto osmi pansofických světech popsal nejenom úpadek lidí, kteří se odklonili od Boha, ale i jejich opětovný návrat k němu.

¹¹³ Tamtéž, kap. X, § 12, str. 299.

¹¹⁴ Tamtéž, kap. X, § 12, str. 301.

Závěr

Bakalářská práce pojednává o Komenského řešení vztahu filosofie a theologie. Podle Komenského by tyto obory měly být sloučeny do jednoho celku. Filosofie by měla spolupracovat s theologií tak, aby v ničem nevyvstávaly neshody a aby tento celek byl jednotný a harmonický. V první části bakalářské je poukázáno na to, že Komenský byl křesťanskou cestou veden již od dětství. Biblické základy k řešení všech záležitostí získal už jako malý, a nejen díky tomu se biblický ráz projevil také v jeho dílech. Dalším důvodem, proč Komenský tíhl k filosofii vycházející z Bible, je skutečnost, že Komenský byl příznivcem mosaické filosofie, stejně tak jako jeho profesor Alsted. Myšlenky o vztahu filosofie a theologie Komenský čerpal též z novoplatonismu.

Druhá část bakalářské práce se zabývá raným pansofickým dílem *Pansophiae praeludium*, v němž Komenský požaduje, aby filosofie spolupracovala s theologií. Ač bylo toto dílo ze všech stran ostře kritizováno, Komenský za myšlenkou spojení filosofie a theologie v jeden harmonický celek pevně stál. Obhajobě vůči výtkám, že v pansofii směšuje věci božské a věci lidské, je věnována třetí část této práce.

Další části práce pojednávají o třech knihách Božích. Komenský měl za to, že pokud se jimi lidstvo bude řídit, odstraní se ze světa veškeré zlo, nenávisť, omyly a konflikty a zbyde tu jen láska, pravda, mír a klid. Ačkoli je to přáním Boha, nepůjde to bez lidského přičinění. Nejsme na světě pouhými diváky, nýbrž aktivními činiteli vytvářejícími svůj vlastní život a zodpovědnými za osud veškerenstva. Je pouze na nás, zda si zvolíme život bez Boha plný temna a zármutku, nebo život s Bohem plný světla a radosti. S naukou o třech Božích knihách souvisí myšlenka školy Boží moudrosti – té se věnuje šestá kapitola této práce.

Vztah filosofie a theologie Komenský rozpracoval i ve svém stěžejním díle *Obečná porada o nápravě věcí lidských*. V tomto díle je k filosofii a theologii doplněna ještě politika. Tyto tři obory by měly společně být v harmonickém vztahu, žádný by neměl být nadřazen. Filosofie, politika a theologie jsou podle Komenského hlavními věcmi lidskými. Komenský poukazuje na to, že jsou velmi pokažené a že je potřeba napravit je pomocí všemohoucího Božího světla, aby dokázaly člověku co nejlépe sloužit a co nejvěrněji mu ukazovat, jaký život je pro něho dobrý a jak by měl žít.

Poslední část bakalářské práce je věnována Komenského emanačnímu schématu, které je detailně rozvedeno v *Pansofii Obecné porady o nápravě věcí lidských*.

Bibliografie

Primární literatura:

KOMENSKÝ, J. A., Cesta světla, In: Cesta světla – výbor z díla Komenského s uvedením spisů Cesta světla, Anděl míru, Štěstí národa, Věječka moudrosti. 2. vydání, vydal Miloš Palatka. Blansko: ALMI, 2014.

KOMENSKÝ, J. A., Obecná porada o nápravě věcí lidských, sv. I, 1. vydání. Praha: Svoboda 1992, 563 s.

KOMENSKÝ, J. A., Obecná porada o nápravě věcí lidských, sv. III, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992, 594 s.

KOMENSKÝ, J. A., Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů. Přeložila, komentovala a předmluvu napsala M. Klosová. Praha: Academia, 2010.

KOMENSKÝ, J. A., Výbor ze spisů o filosofii a přírodě. In: Vybrané spisy, sv. V. Přeložil kolektiv J. Váni a J. Červenky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.

KOMENSKÝ, J. A., Pansophiae praeludium. Conatum pansophicorum dilucidatio, in: Dílo Jana Amose Komenského. Svazek 15/II. Praha: Academia, 1989, s. 7-79.

KOMENSKÝ, J. A., De rerum humanarum emendatione consultatio catholica. Svazek I-II. Praha: Academia, 1966.

KOMENSKÝ, J. A., Physicae synopsis, in: Dílo Jana Amose Komenského. Svazek 12. Praha: Academia, 1978, str. 71-175.

KOMENSKÝ, J. A., Ad Physicam addenda. In: Dílo Jana Amose Komenského. Svazek 12. Praha: Academia, 1978, str. 177-211.

Sekundární literatura:

PATOČKA, J., Komeniologické studie III, Praha: OIKOYMENH, 2003.

PAVLAS, P., Trinus liber Dei, 2. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015.

SCHIFFEROVÁ, V., Ke vztahu filosofie a theologie u Jana Amose Komenského.
In: Náboženství a věda. Bubík, T., Prázný, A., Hoffmann, H. (eds.). Pardubice, 2006.

SCHIFFEROVÁ, V., PRÁZNÝ, A., Pojetí světa v díle J. A. Komenského, Pardubice:
Univerzita Pardubice, 2009.

SOUSEDÍK, S., Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby.
In: Studia Comeniana et historica, číslo 8-9, ročník IV. Uherský Brod: Muzeum
J. A. Komenského, 1974.

TRETERA, I., Nástin dějin evropského myšlení. 5. vydání. Praha: Paseka, 1999.